

ismeretében lehet, de még így is előfordulhat, hogy egy újonnan előkerülő változat megdönti a kutató véleményét. Kocziány pl. igen bonyolult szövegkritikai eljárással az egyik ének versfőiből a „bánatos Betsei I.” szöveget véli kiolvasni, holott ismeretes az éneknek egy olyan változata, melyből kiderül, hogy a szerző Baróti János. (Magyar Könyvszemle 1955: 221.) Kár, hogy a Historia Machabeorum öt másik változata közül, melyek mind Erdélyben vannak, egy sem került kezébe. (Mégvan az ének többek között a „Vegyes kolligátum”-ban, sőt a Kocziány által is ismert — mert idézett — Biró Mózes-féle énekfüzetben is.) Egyrészt kiegészíthető lett volna ennek az igen érdekes, nyomtatásban még meg nem jelent bibliai históriának a szövege, másrészt kiderült volna, hogy az éneket 1618-ban, a Szamos vize mellett szerezték, nem pedig II. Rákóczi György idejében.

Kevésbé lett volna zavaró, ha ezek a filológiaiailag kellően meg nem alapozott állítások nem a Bevezetésben lennének; különösen egy ilyen kiadványban, mely a szélesebb, nem szakember olvasóközönség

érdeklődésére is számíthat. A kötet ettől eltekintve mintaszerűen tesz eleget a népszerűsítés és a tudományos kutatás kettős követelményének. A két énekeskönyv anyagából csak olyan jelentéktelen szövegeket hagy el, melyeket a tudományos kutatás is könnyen nélkülöz (pl. nyomtatásban többször megjelent egyházi énekeket), bátran válogat azonban az olyan szövegekből, melyek művészileg talán gyengébbek, de valamilyen szempontból jellemzőek. Különösen örvendetes, hogy a deákok alkalmi verselményeiből sokat és sokfélélt közül, ilyesféle anyag modern kiadásban még alig jelent meg. Jó érzékkel javítja a romlott, vagy hiányos szövegrészeket is. Eljárása mindig ellenőrizhető, mert a lap alján betű szerint közli az eredetét. Alapos és pontos a két énekeskönyvről adott bibliográfiai leírás is. Kívánatos lenne, hogy a „Haladó hagyományaink” című hasznos sorozat szerkesztői, melynek 22. köteteként jelent meg az ismertetett kiadvány, más erdélyi énekes könyvek kiadását is programjukba iktassanak.

Stoll Béla

THOMAS MANN: VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK

(Magvető, 1956)

Vannak, akik vitatkoznak vele, vannak, akik fenntartás nélkül csodálják. Mindkét tábor haszonnal olvassa hatalmas szépírói életműve mellett nem kevésbé hatalmas értekező prózáját, melyből meglehetősen csekély, de karakterisztikus válogatást nyújt ez a kötet. Mindenképpen érdekesítő, sőt izgalmas olvasmány. Ismerői számára ugyanaz a félreismerhetetlenül meghitt, de méltóságteljes hang csendül fel itt is, mint regényeiben, novelláiban. Akik vitatkoznak vele, itt sem csalódnak: gyengeségei — vélt vagy valódi hibák — az esszéket is ugyanazon törvények szerint formálják és maga Thomas Mann siet az ellene hadakozók segítségére, amikor egészen nyíltan éppen itt nyújtja alkotómódszereinek, látásmódjának „ideológiáját”. Szinte páratlan, ahogy regényeiben bevált módszereit értekezéseiben is alkalmazza. A tudatosan felépített motívumszöveg, mellyel — ahogy maga írta Wagner-ről — szinte bekekalapálja az olvasóba legfontosabbnak tartott mondanivalóit; vagy előadásmódjának közvetett és burkolt célozgatása, sokértelműsége, ez a szinte polifon hangszerelés; és maga a stílus, mint ábrázoló erő — hiszen esszéiben is gyakran a pusztá stílus jellemző.

Érdekes lenne egyszer feldolgozni, hogy mi és ki érdekli a világból, hiszen maga a tárgy-

választás egyben vallomás. Akkor válik igazán érdekesítővé egy regényíró esszévilága, amikor éppen ezt a vallomás-jelleget kutatjuk s tanulmányaiban teljes életműve és önmaga megértésének kulcsát látjuk. A művet éltető törvényszerűségek, belső indítékok, történelmi-társadalmi hatások, megtermékenyítő élmények és vonzalmak szinte teljes matematikáját éppen itt találjuk meg. E tanulmányokban értelmi és érzelmi organizmusának oly gazdag térképét nyújtja az olvasónak, hogy semmi különösebb megerőltetésünkbe nem kerül a felfedezés: egy Goethérről szóló tanulmányban mi az, ami nem is elsősorban Goethére vonatkozik, hanem a szelleme előtt tisztelgő Thomas Mannra. Ez pedig szinte regényszerűen érdekes folyamat: miként keríti be az író a világ néki szánt részét, miként sugározza be egyéni látásával azokat a tényeket, irodalomtörténeti alakokat, melyeket közelállónak érez, mégpedig hitelt érdemlő módon, anélkül, hogy egyénisége erőszakot követne el a valóságon. Ez a világirodalom folytonosságának legorganikusabb, természetes biztosítéka, így kapcsolódik, egymást gazdagítja, múlt és jelen.

Ha áttekintünk életművén, találunk néhány olyan központi problémát, melyek egész életében kísértették, mindig érdeklődésének

fókuszában maradtak, szinte monomániásan nem tudott szabadulni tőlük — s előfordul, hogy valamilyen megoldásra találva, szinte már terhesen ragaszkodik magyarázatához, szinte megrendítő makacssággal hajtogatja mindig ugyanazt. Megrendítő, mert aki oly megbízhatatlan és — saját ironizáló kifejezését idézve — „gyanús” életformának tart mindent, ami művészi, annak szüksége van még tévedéseire is, csak hogy talajt érezzen a lába alatt.

Thomas Mann gondolkozásában ilyen központi helyet foglal el élet és művészet, polgári és művészi életforma ellentéte. Már első regényének, a Buddenbrook-háznak egyik alapvető eszméi motívuma ez a kettősség, novelláiban is újra meg újra visszatér — Tonio Kröger, Halál Velencében stb. — és későbbi epikus műveiben is, szinte kivétel nélkül, megjelenik. Legintenzívebben a Varázshegyben kísérhetjük nyomon — s hogy mennyire nem hagyta nyugodni ez a probléma, nem csak szépírói, de kritikai fantáziáját sem, bizonyítja, hogy olyan tanulmányát is alig olvashatjuk, melyben ugyanez a motívum az epikus ábrázolás burka nélkül, meztelenül és racionális fogalmazásban fel ne bukkanna. Valószínűleg kevesen vannak, akik mindebben ne fedeznének fel valamit, ami szinte példaszzerűen tizenkilencedik századi s ezen belül jellemzően német. Egyre modernebb változatban más irodalmakban, nálunk is felbukkant és hatott ez a kettősség-probléma, de gyakran — Thomas Mannnál is — mintha inkább spekulatív úton jutottak volna hozzá, az elemi egzisztenciától fokozatosan elszakadva, egy önmagát biztonságba álmódó polgárság „ráérős” dilemmázásával. Mennyivel elementárisabb problémák magasodnak ma már a forrongó és kereső modern művészetek középpontjában!

Ha esszécink témáin áttekintünk — s ez még a szűkmarkú magyar válogatásból is kiténik — azonnal fel kell fedeznünk a választottak szellemi rokonságát a nagy polgárróval, vagy ha nem, maga Thomas Mann győz meg bennünket erről a rokonságról. Goethe, a polgári humanizmus és a szellem sokoldalúságának máig legmonumentálisabb képviselője; Tolsztoj, a mesélő és moralista, a nagy epika őriása; Cervantes, a tragikus-képi humor s az ironizáló tragikum szinte modern mestere; Schiller, a szenvedő és büszke szellem férfias alakja; Chamisso, aki Peter Schlemihl-jének árnyékát az ördögnek adja — s nem kell-e a Doctor Faustusra gondolnunk, mikor Mann elragadtatással beszél Chamisso *modern* ördögéről? Csehov, aki még ha vidám vagy szórakoztató is, de „egyzersmind keserű és szomorú, az életet és társadalmat vádolóan neveltségessé tevő, szenvedően kritikai.” (Kiemelés tőlem. G. G.)

És folytathatók a sort, nem is beszélve mindarról, ami kimaradt e kötetből. Jellemző és tudatos szellemi találkozások ezek.

Különösen kedves témája a nagy alkotók öregsége. Az öregkor művészetének gazdagságát és érettségét előszeretettel tanulmányozza egész életében, s e korszak oly pontos szellemi anatómiáját tárja fel, melyre tán nincs is példa a világirodalomban. Szeretettel, izgatott érdeklődéssel ír az *öreg* Goethéről, az *öreg* Tolsztojról, az *öreg* Fontanéről, az *öreg* Theodor Stroomról. Ez az érdeklődés — észre kell vennünk — intenzív vágy és nosztalgia az öregkor érettségének „ráérős” alkotásai iránt, hiszen egész életében különös gonddal készült a termékeny öregkorra. Vágya teljesült, s az életnek ezt az ajándékát olyan művekkel hálálta meg, mint a befejezett József, a Megtévesztett, vagy a Szélhámos Félix Krull vallomásai. S bevonult a világirodalom „nagy öregjei” sorába.

Szellemét a legelvontabb problémák is a realitás síkján, mondhatni: politikailag érdekelték, ha nem tévesztjük össze a politikumot a napi zsurnál-politikával. (Bár erre is volt példa életében, hiszen a hitlerizmus számitésében egy évtizeden keresztül szenvedélyes politikai agitátorként működött.) Goethe, Schiller, Tolsztoj vagy Csehov az ő szemlélete szerint legalább annyira művész, amennyire politikus, ha — ahogy Fontanéről írja — „politikai lelkülete művészileg komplikált . . . s valami egészen finom értelemben megbizhatatlan is”. Ami annyit jelent, hogy a műalkotás politikuma nem mindig mérhető a napi aktualitás mércéjével, nem feltétlenül azonos a legfrissebb programbeszéddel. Az európai művészetnek ezt a politikai színezetét együtt és összefüggően szemlélte a művész nagysággal, s ezt a tradíciót saját regényeiben is követte, akár bibliai volt ez a politikum, akár középkori, vagy éppen huszadik-századbeli.

Thomas Mann tanulmányait olvasva valóban közelebb jutunk nem csak azokhoz, akikről írt, de magához a mesterhez is, s ez talán még fontosabb számunkra. Itt ismerjük meg igazán életműve rugóit, a nemrég elhunyt veterán író belső világát, aki minden gyökerével a tizenkilencedik századhoz tartozott ugyan, de rugalmas és éber szellemét szakadatlanul a mi századunk minél teljesebb megértésére és kifejezésére ösztönözte. E tanulmány-kötet, vallomás-jellegűen túl, kettős gesztussal fordul a nagy mesterek és az olvasó felé: hódolat és polemia szövetkezik benne.

A válogatás — Gera György munkája — amint már említettük, megközelítően sem nyújt teljes képet Mann értekezéi munkásságáról, de a szűk keretek adta lehetőségek között igyekezett minél kevésbé vázlatosnak

mutatkozni. Különösen hiányoltuk a Doctor Faustus keletkezéséről írott nagy tanulmányt, mely Thomas Mann életművében összefoglaló jelentőségű. A leglíraibb írást — Hajóúton Don Quijotéval — Lányi Viktor egy régebbi kiadásból már ismert fordításában olvashatuk; a lírai napló hangvételét, a tengeri

utazásnak stílusban is tükröződő élményét hajlékonyan és költőien követi e magyar változat. A kötet további része Szabó Ede érzékeny fordító-képességét dicséri. Az alapos — néha aprólékos — jegyzet-anyag hasznos segítője az olvasónak.

Görgey Gábor

FENYŐ ISTVÁN: AZ AURORA

Egy irodalmi zsebkönyv életrajza.

Irodalomtörténeti Füzetek, 4. szám. Akadémiai Kiadó 1955. 154 l.

Manapság, amikor a nagy írók újraértékelésének, a nagyvonalú irodalomtörténeti szintéziseknek és a mai irodalommal kapcsolatos vitáknak korát éljük irodalomkritikánkban, kétszeresen meg kell becsülni az irodalomtörténeti aprómunkát, a részletekig ható, az „irodalom szorgalmas napszámosait” is felölelő kutatást. Fenyő István füzete ilyen irodalomtörténeti aprómunkának az eredménye. A cím nem is sejteti, milyen széleskörű kép bontakozik ki a füzetben a Kisfaludy Károly és később Bajza szerkesztette *Aurora* körül! Egy ilyen irodalmi zsebkönyv „életrajza” számtalan irodalomtörténeti és irodalomelméleti kérdést, egy sereg kisebb-nagyobb író, rengeteg ismert és új adatot érint. Persze, a szerzőtől függ, ismertét. Fenyő nem elégedett meg azzal, hogy egyszerűen ismeresse, bemutatssa a nevezetes zsebkönyv külső és belső történetét, hanem nagyarányú irodalmi korszakot vázol fel. Az *Aurora* története tulajdonképpen a reformkor első évtizedeinek története is egyben — és Fenyő valóban azzá fejleszti monográfiájában: a cím látszólag szűk kereteit kitérítve, csaknem két fontos évtized irodalmi életének, harcainak és eredményeinek keresztmetszetét adja művében a marxi-lenini irodalomszemlélet módszerével. Állandóan a fejlődés szempontja lebeg szem előtt az 1820-as és 30-as évek bemutatása közben. Minden irodalmi jelenségből a régi és az új küzdelmének megnyilvánulását látja és mutatja meg, s a történeti-társadalmi viszonyokkal összefüggésben magyarázza. Művének egyik tanulsága irodalmi szempontból éppen az, hogy amit „meglepően új”-nak szoktunk mondani az irodalmi fejlődésben (pl. Petőfi népiességét), számtalan szerves előzményből alakult ki, s a merészen új utakat vágó költő is korának terméke, a történeti-társadalmi fejlődésnek csak bizonyos fokán születhetik meg. A monográfia ilyen értelemben valóságos előtanulmány Vörösmartyhoz, Petőfihez.

Fenyő tanulmánya nem annyira vadonatúj eredényekkel, „felfedezésekkel” lep meg, mint inkább a régi és új adatok egybefoglalásával értékes. A kép teljességének kedvéért természetesen köztudott adatokat is előad, részletez, megvilágít; de az *Aurora* témája alkalmat ad arra is, hogy a kisebb írókra vonatkozó új adatokkal egészítse ki a korról alkotott képünket, és a szétszórt adatok egybeillesztésével friss, érdekes mozaikká elevenítse fel a reformkorszak első évtizedeit. A művelt olvasók — tanárok, diákok — számára éppen azzal válik hasznossá műve, hogy részletesen bemutatja: mi rejlik a sokszor, részletesen feldolgozott nagy írók mögött, körül, irodalmunk múltjának egyik legfontosabb korszakában. Így a részletek tömegével és az összefüggések felvázolásával plasztikussá avatja számunkra az 1820-as és 30-as évek irodalmi életét.

A füzet az *Aurora* életrajzának fonalán halad. Gondosan részletezi a zsebkönyv megszületésének előzményeit (mint ahogy általában mindegyik fejezet élén az irodalmi életet befolyásoló történeti-társadalmi körülményeket elemzi): a meginduló polgáriásodás hatása alatt mint lendül neki Pest fejlődése, mint emelkedik a fejlett életszínvonalú pesti polgárság szellemi igénye, s egyrészt ez az igény, másrészt az 1820-as évek elején fellángoló nemzeti ellenállás, a gyarmati sors ellen megindult küzdelem mint teremti meg az írói csoportok és folyóiratok harca közepette Kisfaludy Károly zsebkönyvét. Az *Aurora* viszont — megszületése után — nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy Pest — ahol már nem egy írónk élt akkoriban — irodalmi központtá váljék. A zsebkönyv mint „műfaj”, a XIX. század első évtizedeiben Európa-szerte divatos almanachok egy fajtája, de fejlettebb: nemcsak versek, hanem prózai művek is szerepelnek benne. Az almanachok, zsebkönyvek népszerűségét Fenyő az olvasók szempontjából a német biedermeier polgárság kultúréhségével, a kiadók szempontjából a ha-